

NOI DESCOPERIRI MONETARE LA CARSIMUM (HÂRȘOVA - jud. CONSTANȚA)

C. CHIRIAC
S. GRĂMĂȚICU
G. TALMAȚCHI
C. NICOLAE

În campaniile arheologice din anii 1995 și 1996 în așezarea antică de la Carsium¹, s-au descoperit un număr de 43 de monede izolate, precum și un depozit monetar, alcătuit din 14 antoninieni, care se încheie în vremea împăratului Probus. Acest modest material monetar completează cele câteva mărturii referitoare la circulația monetară în așezare, după integrarea ei în sistemul defensiv roman și care constau în mențiuni publicate fie în cronicile de descoperiri monetare², fie în studii ce tratează anumite aspecte economice ale ținutului dintre Dunăre și Mare³.

1 Începând cu anul 1993 s-au reluat săpăturile arheologice la cetatea romano-bizantină de la Carsium, cu un colectiv mai larg, format din Panait I. Panait, A. Rădulescu, C. Chiriac, T. Papasima, A. Ștefănescu, G. Talmațchi, C. Nicolae și D. Flaut. În general, pentru informații istorice și arheologice referitoare la zona Hârșovei vezi V. Brătulescu BCMI, 33, 105, 1940, p. 3-24; G. Florescu, ACMI, 1943, 1946, p. 179-180; D. Galbenu, SCIVA, 13, 2, 1962, p. 285-306; R. Ciobanu, BMI, 39, 1, 1970, pl. 25-30; P. Hașotti, Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 7-9; O. Bounegru, P. Hașotti, A. Murat, SCIV, 40, 3, 1989, p. 273-293; A. Aricescu, Pontica, 4, 1971, p. 351-370; C. Nicolae, Pontica, 26, 1993, p. 215-230, 27, 1994, p. 199-208; 28-29, 1995-1996, p. 135-160; Panait I. Panait, A. Rădulescu, A. Ștefănescu, D. Flaut, Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 121-134; S. Morintz, D. Șerbănescu, SCIVA, 25, 1, 1974, p. 47-69; C. Petolescu, D. Popovici, SCIVA, 40, 3, 1989, p. 241-247; C. Vlădescu, SMIM, 14-15, 1981-1982, p. 57-62; G. Talmațchi, Buletinul Cercurilor Științifice Studentești (în continuare BCSS), 2, 1996, Alba Iulia, p. 131-140; 3, 1997, Alba Iulia, p. 87-95; Istros, 8, 1997, p. 113-124; BCSS, 4, 1998, p. 145-153; Cercet. Ist. Iași, 17/1, 1998, p. 163-184;

2 B. Mitrea, Dacia, N.S., 24, 19809, p. 375, nr. 87; Dacia, NS, 1988, nr. 1-2, p. 217, nr. 22; Dacia, NS, 33, 1989, nr. 1-2, p. 261, nr. 13; Dacia, NS, 34, 1990, p. 305, nr. 62; Dacia, NS, 35, 1991, p. 222, nr. 46; Dacia, NS, 36, 1992, p. 204, nr. 42; B. Mitrea, Gh. Poenaru-Bordea, Dacia, NS, 37, 1993, p. 319, nr. 87; Dacia, NS, 38-39, 1994-1995, p. 467, nr. 54; R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, Pontica, 5, 1972, p. 476, nr. 78-87; p. 477, nr. 88-90, p. 478, nr. 100-101, Pontica, 6, 1973, p. 378, nr. 244; Pontica, 7, 1974, p. 397, nr. 23, p. 410, nr. 381-383; A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 14, 1981, p. 341-342, nr. 328-329; Pontica, 15, 1982, p. 278-281, nr. 454-512, (colecția A. Crăciun - monede antice), p. 282, nr. 521-525; Pontica, 25, 1992, p. 391, nr. 1495; E. Comșa, Materiale, 5, p. 766.

3 A. Vertan, R. Ocheșeanu, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, 3-4, 1987, p. 165, nr. 3; R. Ocheșeanu, Pontica, 17, 1984, p. 134, nr. 2; Idem, **Circulația monetară între anii 270-498 p. Chr. la Dunărea de Jos, cu specială privire asupra Scythiei Minor** (lucrare de doctorat, dactilogramă), vol. III, 1, p. 104, nr. 18.

CATALOGUL MONEDELOR DESCOPERITE*

A. MONEDE IZOLATE

I

IMITAȚII BARBARE

1. Imitație de tip Alexandru cel Mare - Filip al III-lea Arideul
Drahma; 1,83 g; 16 mm; Nr. inv. MINAC 59706
Av. calp.
Rev. schematizat, executat din linii scurte și globule.
Preda, p. 331, grupa a 4-a, care se situează cronologic, conf. p 343, din a doua jumătate a secolului al II-lea a. Chr. până la începutul secolului I a. Chr.
1995. Secțiunea II, caroul 59, - 2,60 m, lângă zid, pe platforma de piatră.

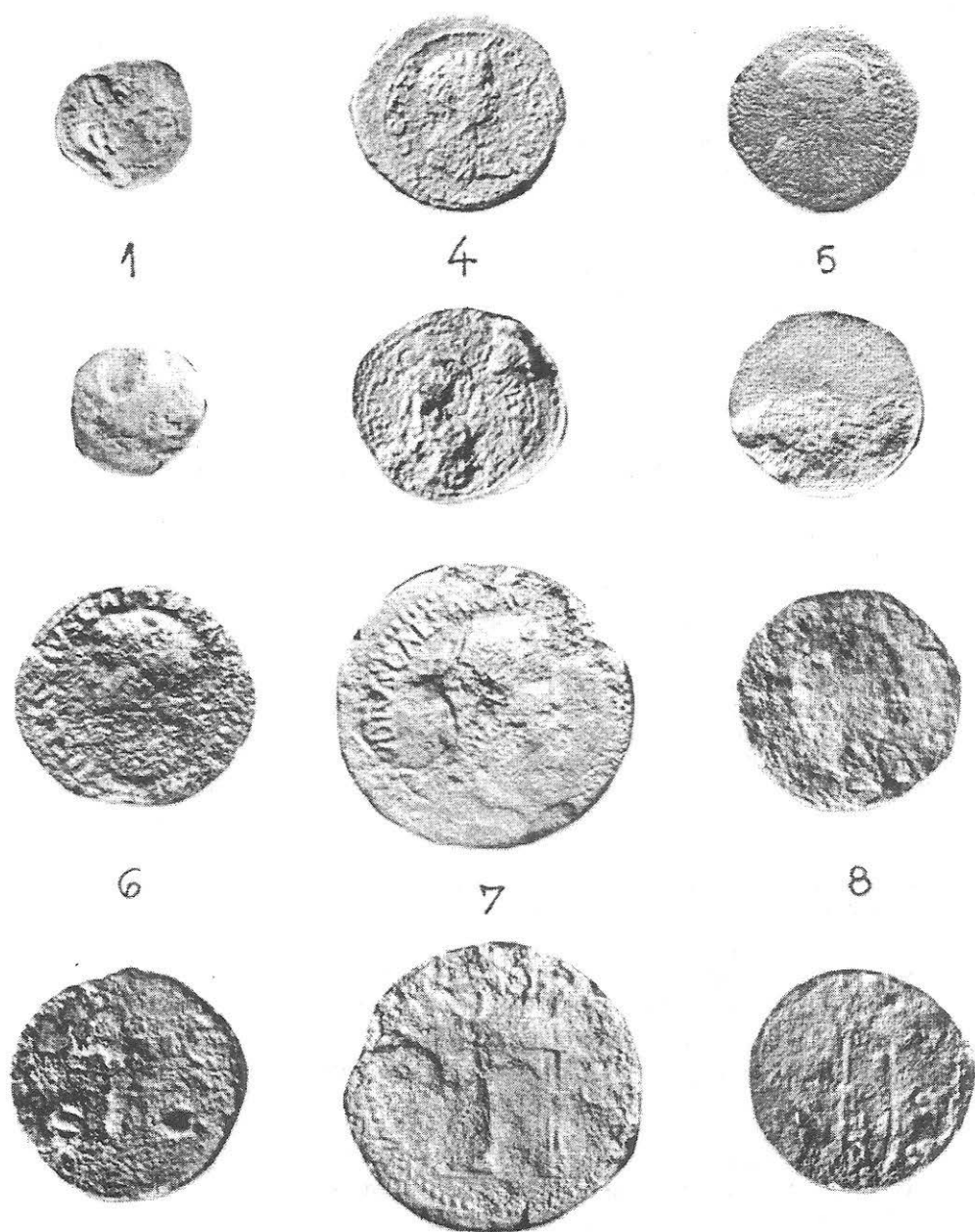
II

MONEDE GRECEȘTI

2. Markianopolis" Elagabalus
AE ⬆; 2,74 g; 17 mm; Nr. inv. MINAC 59687
Av. AVTIKM AVPHA - ANTΩ\ΕΙΝΟC]
Cap laureat spre dreapta.
Rev. [MAPKIANOΠOΛ] ITΩN
Ciorchine de struguri cu o codiță.
Pick, p. 270, nr. 924.
1995. Secțiunea I, caroul 21, - 2,75 m, din interiorul absidei.

* În catalog s-au folosit următoarele abrevieri:

- RIC, V, 1 - A - Bust radiat, drapat, spre dreapta; K - Capul împăratului radiat, spre dreapta; C - Bust radiat, drapat și cuirasat, spre dreapta; L - Capul împăratului radiat, spre dreapta; C - Bust radiat, drapat și cuirasat, spre dreapta; L - Capul împăratului radiat, spre stânga; F - Bust radiat, cuirasat, spre dreapta.
RIC, V, 2 - F - Bust radiat, cuirasat spre dreapta; H - Bust radiat, spre stânga, în mantie imperială, ținând sceptrul surmontat de un vultur; A - Bust radiat, drapat, spre dreapta; G - Bust radiat, cu coif, cuirasat, spre stânga, ținând lance și scut.
RIC, VI - A - Bust laureat, spre stânga; C - Bust radiat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
RIC, VII - B 1 - Cap laureat; B 4 - Bust laureat, drapat, cuirasat.
RIC, VIII - D 3 - Bust diademă, perlat, drapat și cuirasat; D 1 - Bust cu capul gol, drapat și cuirasat.
BMC - H. Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londra.
Çanakkale - H. G. Pflaum, P. Bastien, *La trouvaille de Çanakkale (Turquie)*, Wetteren, 1969.
Göbl, NZ, 75, 1953 - R. Göbl, *Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit, V, 2, Gallienus als Alleinherrscher*, in *Numismatische Zeitschrift*, Viena.
Hahn - W. Hahn, *Die Ostprägung des Römischen Reiches im 5. Jahrhundert (408-491)*, Viena, 1989.
Hill - Ph. Hill, *The Dating and Arrangement of the Undated Coins of Rome, A.D. 98-148*, Londra, 1970.
LRBC - *Late Roman Bronze Coinage A.D. 324-498*, I - P.V. Hill, J.P.C. Kent, *The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324-346*; II - R.A.C. Carson, J.P.C. Kent, *Bronze Roman, Imperial Coinage of the Later Empire, A.D. 346-498*, Londra, 1976.
Pick - B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, I, 1*, Berlin, 1898.
K Pink, NZ, 73, 1949 - K. Pink, *Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit; VI, 1, Probus*, in *Numismatische Zeitschrift*, 73, 1949, Viena.
Preda - C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973.
Regling - B. Pick, K. Regling, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, I, 2*, Berlin, 1910.
RIC - *Roman Imperial Coinage*, Londra.
Robertson - A. S. Robertson, *Roman Imperial Coins in the Hunter Coin Cabinet*, Oxford, 1962-1978.
T M - *Trésors monétaires*, Paris, vol. V realizat de S. Estiot.
Venera - *Ripostiglio della Venera. Nuovo Catalogo Illustrato: I - J.B. Giard, Gordiano III - Quintillo; II, 1, - S. Estiot, Aureliano*, Verona.

Planșa I. Monede grecești și romane descoperite izolat la Carsium.

3. Tomis: Domitianus
 AE ↓; 3,65 g; 19 mm; Nr. inv. MINAC 59689
 Av. ΔOMIT[IANOC - KAICA TΕPM]
 scris începând de la dreapta jos.
 Cap laureat spre dreapta.
 Rev. TOM - [ITΩN]
 Nike, în chiton scurt, spre dreapta, pe glob.
 Regling, p. 678, nr. 2593.
 1995. Secțiunea I, caroul 61, - 1,47 m.
4. Tomis: Geta
 Triassaria ↑; 7,78g; 25,5 mm; Nr. inv. MINAC 59686
 Av. ΠCEΠTI - TETAC KAI
 Bust cu mantie (cuiasă?) spre dreapta.
 Rev. ΜΗΤΡΙΠΟ - N [•]TOMEΩC
 Imagine ștearsă.
 Regling, p. 770, nr. 2981, și conf. p. 765, anii 198 - 208/9.
 1995. Secțiunea I, caroul 21, - 1,45 m, în umplutura de pe profilul de vest.
5. Cetate neprecizată: Iulia Domna
 Triassaria?; 6,17 g; 23 mm; Nr. inv. MINAC 59693
 Av. IOVΛIA - ΔOMNA CE
 Bust drapat spre dreapta.
 Rev. ilizibil.
 1995. Secțiunea I, caroul 14, - 1,35 m, pe nivelul de arsură de sub patul cu tegule ștampilate.

III MONEDE ROMANE

6. Claudius I
 As; ↓; 5,97 g; 28 mm; Nr. inv. MINAC 59695
 Av. TI CLAVDIVS CAESAR AVG PM TR P IMP PP
 Rv. S - C în câmp.
 RIC I, p. 129, nr. 66, legenda E, Roma, anii 41-54.
 BMC I, p. 192, nr. 206-207, Roma, anul 42 și după.
 RIC I, p. 130, nr. 116, Roma, anii cca 50 (?) - 4.
 1995. Secțiunea II, caroul 53, - 1,30 m, în groapa Dridu.
7. Nero
 Sestertius ↑; 18,94g; 34,5 mm; Nr. inv. MINAC 59708
 Av. NERO CLAVDIVS CAESAR AVG [GER PM TR P IMP PP]
 Cap laureat cu aegis spre dreapta.
 Rv. [S] - C în câmp.
 RIC I, p. 155, nr. 152, Roma, anii 64-66, conf. p. 141.
 BMC I, p. 235, nr. 185 - 187, Roma, anii 64-66.
 RIC I, p. 161, nr. 147, Roma, emisiunea a III-a, anul 64.
 1995. Secțiunea II, caroul 59, - 1,85 m.

8. Vespasian
As; ↓; 8,58g; 25,5 mm; Nr. inv. MINAC 59719
Av. [IMP] CAES VESPASIAN AVG [COS III]
Cap laureat spre dreapta.
Rv. PAX [AVGV]ST, S - C în stânga și în dreapta.
RIC II, p. 74, nr. 493 (var.), PAX AVGVST pe columnă, ținând în mâna dreaptă caduceu și în mâna stângă o ramură, cu S - C în câmp, Roma, anul 71.
BMC II, p. 132, nr. * (var.) și nota *, Roma, anul 71.
1996. Secțiunea II, caroul 55, - 1,10 m, în ultimul nivel de deasupra stâncii vii.
9. Secolul I?
As; ?; 4,78 g; 21,5 mm; Nr. inv. MINAC 59705
1995. Secțiunea II, caroul 59, - 1,85.
10. AE; ?; 8,41g; 25,5 mm; Nr. inv. MINAC 59692
1995. Secțiunea I, caroul 15, - 1,20 m, în stratul de umplutură.
11. Traian
As; ↓; 7,77 g; 26,5 mm; Nr. inv. MINAC 59721
Av. IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GE [RM PM]
Hill, p. 118. legenda de avers nr. 2 și p. 121, legenda de avers nr. 2 între anii 98-102.
1996. Secțiunea II, caroul 55, - 1,06 m, din pământul compactat deasupra nivelului de arsură (probabil, primul nivel din această zonă).
12. Antoninus Pius?
AE ?; 2,68 g; 26 mm; Nr. inv. MINAC 59697
1995. Secțiunea II, caroul 54, - 1,15 m.
13. Epoca Severilor?
Denarius ?; 2,58g; 16 mm; Nr. inv. MINAC 59690
1995. Secțiunea I, caroul 17, - 1,46 m.
14. Claudius II
ANT; ↑; 2,08 g; 17 mm; Nr. inv. MINAC 59712
Av. IMP CLAVDIVS PF A [VG] A
Rv. VI [RTVS A] VG, $\frac{1}{P}$
RIC V, 1, p. 225, nr. 172, Mediolanum, anii 268-270.
Robertson, IV, p. LXXXI, Mediolanum (?) și p. 76, nr. 65.
Venera, I, p. 107, nr. 9204 -9236, Mediolanum, emisiunea a 2-a, anul 269.
Canakkale, p. 92, nr. 2111 - 2126, Mediolanum, anul 269.
1996. Secțiunea II, caroul 58, în pământul de umplutură de deasupra stâncii.

11

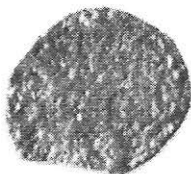
17

25

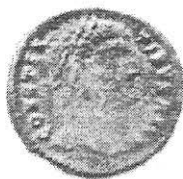
26

23

24

Planșa II. Monede romane descoperite izolat la Carsium.

15. ANT; ↑; 1,88 g; 21,5 mm; Nr. inv. MINAC 59722
 Av. [IMP C CLAVDI sau IMP CLAVDI] VS AVG, K
 Rv. [A] EQ [VITAS AVG]
 RIC V, p. 212, nr. 14 sau 15, Roma.
 Robertson, IV, p. LXXVIII, nr. 1 b sau p. LXXXIX, nr. 3 b, Roma
 Venera, I, p. 85, nr. 7026 - 7072 sau nr. 7073 - 7088, Roma, emisiunea a 2-a sau
 p. 92, nr. 8275 - 8291 sau 8292 - 8307, Roma, emisiunea a 3-a, anul 269.
 Çanakkale, p. 71, nr. 1405 - 1411 sau nr. 1412 - 1423, Roma, anul 268 sau
 p. 82, nr. 1861 - 1866 sau nr. 1867 - 1876 sau 1877 sau 1878 - 1881, Roma, anul 269.
 1996. Secțiunea II, caroul 45, - 0,22 m.
16. ANT; ↓; 1,44 g; 22 mm; fragmentară; Nr. inv. MINAC 59696
 Av. IMP CLAVDI [VS PF AVG], A, cu trei puncte sub bust
 Rv. [VICTOR sau VICTORIA] G [ER] M [AN]
 RIC V, 1, p. 232, nr. 247 sau 248, Cyzicus, anii 268-270.
 Robertson, IV, p. LXXXIII, 2 a, monedă Ephesus (?) sau Cyzicus (?) și
 p. 79, nr. 86 pentru VICTOR GERMAN.
 Venera, I, p. 119, nr. 9906-9909, Cyzicus, emisiunea a 3-a, sfârșitul anului 269
 pentru VICTOR GERMAN.
 Çanakkale, p. 106, nr. 2468-2473, Cyzucys, anii 269-270.
 1995. Secțiunea II, caroul 53, - 1,15 m.
17. Claudius II (Divus)
 ANT; ?; 1,55 g; 21 mm; fragmentară; Nr. inv. MINAC 59701
 Av. DIV [O CL] AVDIO, K
 Rv. ilizibil.
 Monedele de acest gen au fost emise în perioada martie 270-martie 271.
 1995. Secțiunea II, caroul 55, - 1,00 m, în profilul de nord.
18. Quintillus
 ANT; ↓; 1,06 g; 14,5 mm; Nr. inv. MINAC 59699
 Av. [IMP] QVIN șTILLVS AVG, A sau C
 Rv. CON [COR sau CORD EXER sau EXERC], $\frac{1}{[T]}$
 RIC V, 1, p. 244, nr. 47, Mediolanum, anul 270.
 Robertson, IV, p. LXXXV, Mediolanum (?)
 Venera, I, -.
 Çanakkale, p. 114, nr. 2623, Mediolanum, anul 270.
 1995. Secțiunea II, caroul 54, - 1,15 m, de pe nivelul locuinței.
19. Aurelianus.
 ANT; ?; 0,99 g; 2 fragmente; Nr. inv. MINAC 59718
 Av. [IMP] AVRELI[ANVS AVG], ? $\frac{1}{[XXI] R}$
 Rv. [ORIENS A] VG,
 RIC V, 1, p. 272, nr. 64, Roma, perioada a III-a.
 Robertson, IV, p. CIX, Roma, 7, post-reform.
 Venera, II, 1, p. 170-171, nr. 1105-1355, Roma, emisiunea a II-a, începutul anului
 275 - septembrie 275.
 1996. Secțiunea II, caroul 56, - 1,15 m, din umplutura gropii GR I.

20. Probus

ANT; ↓; 2,82 g; 20 mm; Nr. inv. MINAC 59706

Av. [I] MP C PROBVS PF AVG, F

Rv. PA - X AVG,

 $\frac{I}{XXIV}$

RIC, V, 2, p. 92, nr. 706, Siscia.

K. Pink, NZ, 73, 1949, p. 50, Siscia, emisiunea a 4-a, anul 277.

TM, V, p. 105, nr. 1436, Siscia, emisiunea a 4-a, sfârșitul anului 277.

1995. Secțiunea II, caroul 55, - 0,95 m.

21. ANT; ↑; 3,07 g; 22 mm; Nr. inv. MINAC 59702

Av. IMP C PROBVS AVG, F

VI

Rv. PA - X A - V[G],

XXI

RIC V, 2, p. 92, nr. 706, Siscia.

Robertson, IV, p. CXLVI, 3, Siscia.

K. Pink, NZ, 73, 1949, p. 53, Siscia, emisiunea a 7-a, anul 280.

TM, V, p. 109, nr. 11518, Siscia, emisiunea a 7-a, anii 279-280.

1995. Secțiunea II, caroul 55, - 0,95m.

22. ANT; ↗; 2,56 g; 21,5 mm; Nr. inv. MINAC 59714

Av. I [M] P CM AVR PROBVS P AVG, H

Rv. VIRTVS - PR - OBI AVG,

 $\frac{IV}{XXI}$

RIC, V, 2, p. 196, nr. 816, Siscia.

Robertson, IV, p. CXLVII, 3, dar fără captiv, Siscia.

K. Pink, NZ, 73, 1949, p. 53, Siscia, emisiunea a 7-a, anul 280.

TM, V, --, conf. p. 107-109, Siscia, emisiunea 1 7-a, anii 279-280.

1996. Secțiunea II, caroul 57, - 0,90 m.

23. Diocletianus

ANT; ↓; 3,14 g; 22 mm; Nr. inv. MINAC 59713

Av. IMP CC VAL DIOCLETIANVS AVG, A

Rv. CONCORDIA MIL - ITVM,

 $\frac{IB}{XXI}^{\circ}$

RIC, V, 2, p. 253, nr. 306, Cyzicus, prereform.

Robertson, IV, p. CLXXXI, conf. p. 236, nr. 61, din off. B.

1995. Secțiunea II, caroul 63, - 1,20 m.

24. ANT; ↓; 5,89 g; 25,4 mm; Nr. inv. MINAC 59720

Av. IMP CC VAL DIOCLETIANVS PF AVG, A

Rv. GENIO [PO] PV - L - I ROMANI,

 $\frac{HTA}{}$

RIC, VI, p. 531, nr. 17 a, Heraclea, anii 296 - 297.

Moneda slab conservată (în categoria 10,75 - 9,5 g.)

1996. Secțiunea II, caroul 54, - 1,38 m în pământul de umplutură dintre stâncă și zid.

25. Maximianus Herculus

AE; ↓; 2,48 g; 21 mm; Nr. inv. MINAC 59685

Av. IMP C MA MAXIMIANVS PF AVG, C

Rv. CONCORDIA MI - LITVM, K

RIC, VI, p. 581, nr. 16 b, Cyzicus, anii 295 - 299.

1995. Secțiunea I, caroul 21, - 2,65 m, la vest de zidul absidat pe nivelul exterior.

26. Constantinus I
 AE; ⬆; 2,84 g; 19,5 mm; Nr. inv. MINAC 59724
 Av. CONSTAN - TINVS AVG, B
 Rv. PROV [IDEN] - TIAE AVGG,
 LRBC, I, nr. 1159, Cyzicus, anii 324-330.
 RIC, VII, p. 647, nr. 24, Cyzicus, anii 324-325.
 1995. Passim.
27. Constantinus II
 AE; ⬇; 1,57 g; 17 mm; Nr. inv. MINAC 59686
 Av. CONSTANTINVS INV NOB C, B
 Rv. PROVIDEN - TIAE CAESS,
 LRBC, I, nr. 877, Heraclea, anii 324-330.
 RIC, VII, p. 551, nr. 77, Heraclea, anii 325-326.
 1995. Secțiunea I, caroul 12, - 0,14 - 0,98 m.
28. Constantius II
 AE; ⬇; 1,65 g; 17,5 mm; Nr. inv. MINAC 59707
 Av. D N CONSTAN - TIVS PF AVG, D
 Rv. [FEL] TEMP RE - PARATIO, (FH),
 LRBC, II, nr. 2043, Constantinopolis, anii 351-354.
 RIC, VIII, p. 458, nr. 121, Constantionopolis, 15 martie 351 - 6 noiembrie 355 (iarna anului 354).
 1996. Secțiunea II, caroul 62, - 1,35 m, în pământul de sub pietrele căzute din profilul nordic.
29. AE; ⬇; 1,11 g; 21 mm; fragmentară; Nr. inv. MINAC 59709
 Av. [FL IVL] CONSTANTIVS NOB C, B
 Rv. GLOR - IA EXERC - IR[VS],
 LRBC, I, tip gloria exercitus, 2, atelier neprecizat, anii 330-335.
 RIC, VII, tip gloria exercitus, 2 stindarde, atelier neprecizat, anii 330-359.
 1996. Secțiunea II, caroul 61, - 1,50 m, în pământul de deasupra zidului timpuriu, sub piatra din profilul nordic.
30. AE; ⬇; 3,72 g; 17,5 mm; Nr. inv. MINAC 59711
 Av. D N CON [STAN] - TIVS PF AVG, D
 Rv. [FEL TE] MP - REPARATIO, (FH),
 LRBC, II, AE 3, atelier neprecizat, anii 351-354 și 355 - 361 (354 - 358).
 1995. Secțiunea II, caroul 61, - 1,85 m, lângă zidul demantelat.
31. Constantius Gallus
 AE; ⬇; 0,89 g; 17 mm; Nr. inv. MINAC 59710
 Av. D N CONSTANTIVS IVN NOB C, D
 Rv. [FEL] TEMP - REPARATIO, (FH),
 LRBC, II, nr. 1604, Sirmium, anii 351-354.
 RIC, VIII, p. 388, nr. 48, Sirmium, septembrie 351 - 6 noiembrie 355 (iarna anului 354).
 1995. Secțiunea II, caroul 61, - 1,85 m, lângă zidul demantelat, spre profilul nordic.

32. Valentinianus I sau Valens
 AE; ?; 1,11 g; 15 mm;
 Av. ilizibil $\frac{1}{?}$
 Rv. [RESTITVTOR REIP],
 LRBC, II, tip restitutor reip, atelier neprecizat, anii 364-365.
 1995. Secțiunea I, caroul 20, - 2,75 m, față de profilul din vest, de pe pavimentul interior al absidei.
33. Honorius sau Teodosius II
 AE; ?; 1,15 g; 19,5 mm; Nr. inv. MINAC 59694
 Av. ilizibil. $\frac{1}{?}$
 Rv. [GLORIA ROMANORVM], (22),
 LRBC, II, tip gloria Romanorum, 22, atelier neprecizat, anii 408-423.
 Hahn, p. 34, tip gloria Romanorum, 22, atelier neprecizat, anii 408-416.
 1995. Secțiunea I, caroul 24, - 3,00 m.
34. AE; ?; 0,93 g; 12,5 mm; Nr. inv. MINAC 59715
 Av. ilizibil. $\frac{1}{?}$
 Rv. [GLORIA ROMANORVM], (22),
 LRBC, II, tip gloria Romanorum, 22, atelier neprecizat, anii 408-423.
 Hahn, p. 34, tip gloria Romanorum, 22, atelier neprecizat, anii 408-416.
 1996. Secțiunea II, caroul 56, - 1,00 m.

MONEDE ILIZIBILE

35. AE; ?; 1,42 g; 16 mm; Nr. inv. MINAC 59698
 1995. Secțiunea II, caroul 54, - 1,30 m.
36. AE; ?; 1,05 g; fragment; Nr. inv. MINAC 59700
 1996. Secțiunea II, caroul 57, - 1,12 m, din colțul de nord al locuinței, aproape de zid.
37. AE; ?; 1,66 g; 14,5 mm; Nr. inv. MINAC 59691
 1995. Secțiunea I, caroul 17, - 1,05 m.
38. AE; ?; 1,01 g; 11,5 mm; Nr. inv. MINAC 59716
 1995. Secțiunea II, caroul 65, - 1,50 m, pe nivelul de dărâmtură din capătul zidului.
39. AE; ?; 0,98 g; fragmentară, necurățată; Nr. inv. MINAC 59717
 1996. Secțiunea II, caroul 56, - 0,90 m, în pământul de uplură de sub podeaua datată la sfârșitul secolului al III-lea.
40. AE; ?; 1,71 g; 19,5 mm; Nr. inv. MINAC 59725
 1996. Passim.
41. AE; ?; 1,22 g; 15 mm; Nr. inv. MINAC 59704
 1995. Secțiunea II, caroul 56, - 1,30 m, pe nivel.

42. AE; ?; 1,63 g; fragmentară; Nr. inv. MINAC 59723
1996. Secțiunea II, caroul 49, - 1,56 m, la profil, pe podeua galbenă.
43. AE; ?; 3,86 g; 19,5 mm; Nr. inv. MINAC 59703
1995. Secțiunea II, caroul 56, - 1,00 m.

B. DEPOZITUL MONETAR DE LA CARSIMUM - 1995

Tezaurul a fost descoperit în campania de săpături din anul 1995, în secțiunea I, la limita dintre carourile 12 și 13, la o adâncime de - 1,15 m. O singură monedă a apărut mai jos, la - 1,19 m. Cele 14 piese au fost găsite pe nivelul unei locuințe din secolul al III-lea, fiind răspândite pe o suprafață pe care s-au aflat și fragmente ceramice, ținte de bronz, o tortiță de opaiț, precum și fragmente de aplice.

1D. Gallienus

ANT; ↓; 1, 49 g; 16 mm; Nr. inv. MINAC 59683
Av. IMP GALLIENVS AVG, K $\frac{I}{P \text{ sau } MP}$
Rv. PROVID AVG,
RIC, V, 1, p. 175, nr. 508, Mediolanum, anii 260-268.
Robertson, IV, p. LXVIII, nr. 3, Mediolanum.
Göbl, NZ, 75, 1953, p. 18-23, Mediolanum.
Venera, I --.

2D. ANT; ↑; 1, 28 g; 20 mm; Nr. inv. MINAC 59684

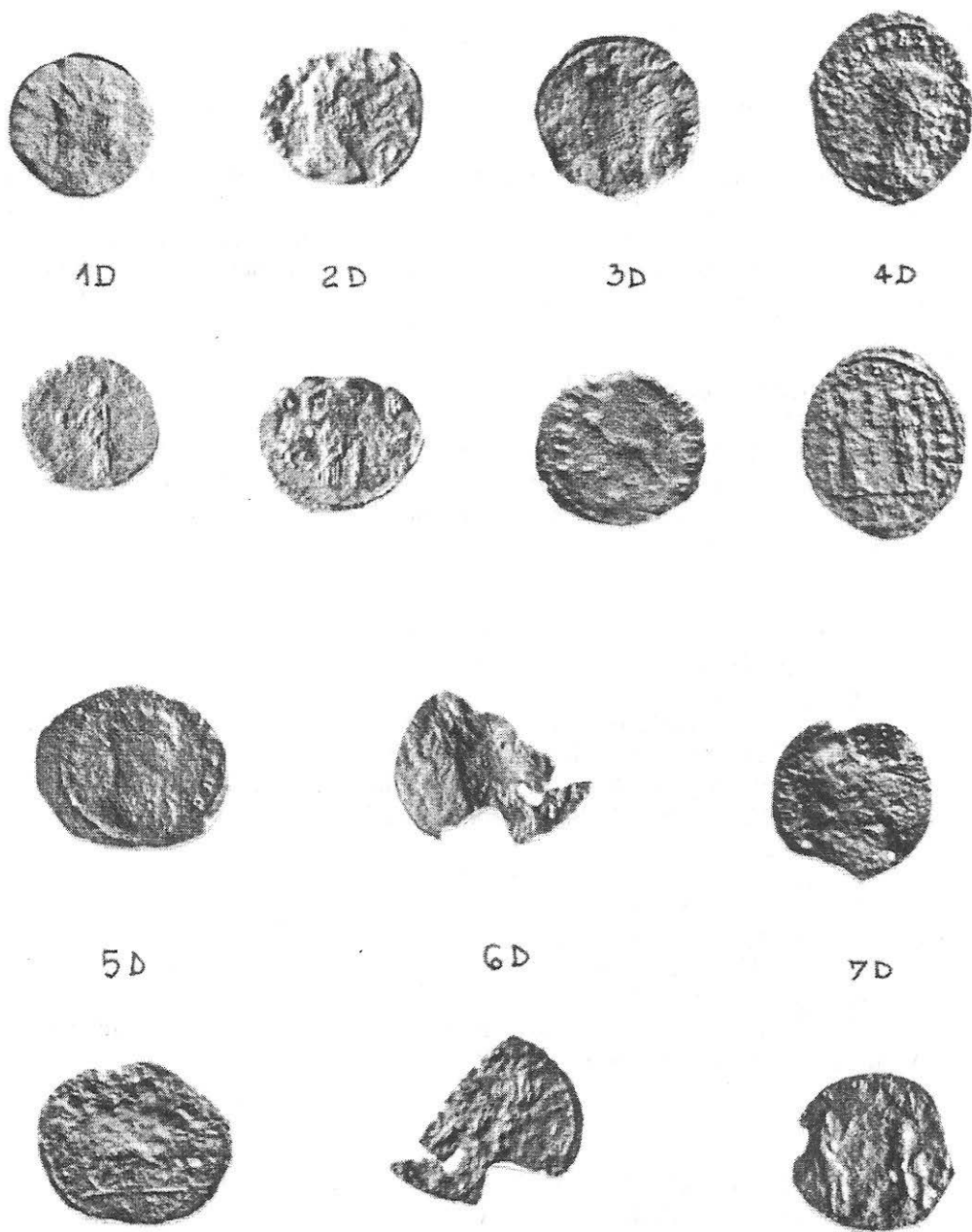
Av. GAL [LIEN]VS AVG, K $\frac{IS}{}$
Rv. LIBE[RT] AVG,
RIC, V, 1, p. 151, nr. 232, ROMA, anii 260-268.
Robertson, IV, p. LX, nr. 6 b, Roma, anii 260-268.
Göbl, NZ, 75, 1953, p. 13, Roma, începutul anului 262 până la mijlocul anului 263.
Venera, I, p. 34, nr. 605-610, Roma, seria 3, anul 263.

3D. ANT; ↓; 2,35 g; 20 mm; Nr. inv. MINAC 59672

Av. GALLIENVS AVG, L $\frac{I}{B}$
Rv. LIBERO P [CON] S AVG, pantera spre stânga,
RIC, V, 1, p. 151, nr. 230, Roma, anii 260-268.
Robertson, IV, p. LXV, 7 b, Roma.
Göbl, NZ, 75, 1953, p. 17, nr. 17, Roma, mijlocul anului 267 până la începutul lui 268.
Venera, I, p. 55, nr. 3592, Roma, seria 6, anii 267-268.

4D. Aurelianus

ANT; ↑; 4,51 g; 23 mm; Nr. inv. MINAC 59679
Av. IMP C D AVRELI [ANVS AVG], A? $\frac{I}{[T]}$
Rv. [CONCO]RDI - A MILI,
RIC, V, 1, p. 1287, NR. 202 var., Siscia, perioada I, dar cu T Robertson, IV,
p. CXII, 1 a, Siscia, dar cu altă legendă pentru avers.
Venera, II, 1, p. 197, nr. 5949 - 5952, Siscia, emisiunea 1, octombrie - noiembrie 270,
officina T, ștanță revers ca la nr. 5951.

Planșa III. Depozitul monetar de la Carsium descoperit în anul 1995, nr. 1D - 7D.

8D

9D

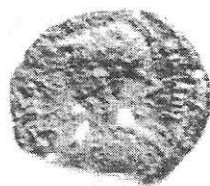
10D

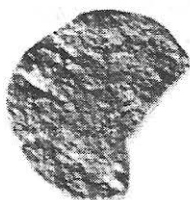
11D

12D

13D

5D. ANT; ↑; 2,98 g; 23,5 mm; Nr. inv. MINAC 59680

Av. IMP AVRE[LIAN] VS AVG, F $\frac{1}{\quad}$

Rv. CONCO[RDIA AVG], $\frac{*T}{\quad}$

RIC, V, 1, p. 288, nr. 213, Siscia, perioada a II-a.

Robertson, IV, p. CXIII, Siscia, nr. 1 b.

Venera, II, 1, p. 202, nr. 6241-6254, Siscia, emisiunea a 3-a, primăvara - vara anului 271.

6D. ANT; ↑; 1,07 g; 22 mm; fragmentară; Nr. inv. MINAC 59682

Av. IMP AV[RELIANVS] AVG,? $\frac{1}{\quad}$

Rv. [CONCOR]DI - A AV[G], $\frac{T*}{\quad}$

RIC, V, 1, p. 288, nr. 213, Siscia, perioada a II-a.

Robertson, IV, p. CXIII, 1 b, Siscia, cu dublă cornucopiae și

Venera, II, 1, p. 202, nr. 6239 sau 6240, Siscia, emisiunea a 3-a, primăvara - vara anului 271.

7D. ANT; ↑; 1,94 g; 19 mm; Nr. inv. MINAC 59674

Av. IMP[AV]RELIA[NVS]AV[G], F $\frac{1}{\quad}$

Rv. [IOVI] CON - S[ER], $\frac{*T}{\quad}$

RIC, V, 1, p. 289, nr. 225, Siscia, perioada a II-a.

Robertson, IV, p. CXIII, nr. 1 b, Siscia, pre-reform.

Venera, II, 1, p. 208, nr. 6692-6825, aversul ca la nr. 6740, Siscia, emisiunea a 5-a, sfârșitul anului 271 - toamna lui 272.

8D. ANT; ↑; 2,25 g; 21,5 mm; Nr. inv. MINAC 59681

Av. IMP AVRELIAN[VS A]VG, C $\frac{1}{\quad}$

Rv. CONC[OR]DIA MILITVM, $\frac{[*Q]}{\quad}$

RIC, V, 1, p. 288, nr. 216, Siscia, perioada a II-a.

Robertson, IV, p. CXIII, 1 b, Siscia.

Venera, II, 1, p. 213, nr. 7518-7525, Siscia, emisiunea a 6-a, toamna anului 272 - începutul lui 274.

9D. ANT; ↓; 2,50 g; 23 mm; Nr. inv. MINAC 59675

Av. IMP [C] AVRELIANVS AVG, F $\frac{*1}{\quad}$

Rv. SOLI - INVICTO, $\frac{Q}{\quad}$

RIC, V, 1, p. 294, nr. 257, Siscia, perioada a III-a.

Robertson, IV, p. CXIII, 1 c, Siscia.

Venera, II, 1, p. 217, nr. 8029, Siscia, emisiunea a 7-a, primăvara lui 274, faza a doua, dar prizonierul de pe revers își ține capul în mâini, ca la nr. 8024.

10D. ANT; ; 2,94 g; 21,5 mm; Nr. inv. MINAC 59673

Av. IMP C AVRELIANVS AVG, F $\frac{\quad}{\quad}$

Rv. ORIE - N - S AVG, $\frac{XXIV}{\quad}$

RIC, V, 1, p. 293, nr. 255, Siscia, perioada a III-a.

Robertson, IV, p. CXIV, 2 a, Siscia, post-reform și p. 131, nr. 92, dar cu o altă spărtură.

Venera, II, 1, p. 227, nr. 8799-8810, Siscia, emisiunea a 9-a, toamna anului 274 - primăvara lui 275, faza I, gravorul b.

11D. ANT; ; 1, 26 g; 22,5 mm; Nr. inv. MINAC 59676

Av. .... A[VRE] LIA[NVS] ....?

Rv. ilizibil.

Monetărie neprecizată.

12D. Probus

ANT; ; 2,39 g; 22 mm; Nr. inv. MINAC 59671

Av. IMP CM A[VR] PROBVS AVG, F $\frac{|B}{XXI}$

Rv. CONS - ERVAT AVG,
RIC, V, 2, P. 90, nr. 673, Siscia.

Robertson, IV, p. CXLVIII, 2, și p. 192, nr. 281, Siscia (?).

K. Pink, NZ, 73, 1949, p. 42, Roma, emisiunea 1, anul 276.

TM, V, p. 94, nr. 861 - 864, Roma, emisiunea 1, anul 276.

13D ANT; ; 1, 07 g; 22,5 mm; găurită; Nr. inv. MINAC 59678

Av. [VIRTVS PRO] - BI AVG, G

Rev. ADVENTVS PROBI AVG, $\frac{|}{XXI [\bullet]}$

RIC, V, 2, p. 85, nr. 634, Siscia

Robertson, IV, p. CXLVIII, 1, Siscia (?).

K. Pink, NZ, 73, 1949, p. 50, Siscia, emisiunea a 3-a, anul 277.

TM, V, conf. p. 105, Siscia, emisiunea a 3-a, anul 277.

14D. Monedă ilizibilă

AE; ?; 3,28 g; 3 fragmente, necurățată; Nr. inv. MINAC 59677

În catalogul prezentat, cea mai timpurie monedă este o drahmă, imitație de tip Alexandru cel Mare - Filip al III-lea Arideul, din grupa a 4-a, care este emisă în a doua jumătate a secolului al II-lea a. Chr. Dar nu trebuie exclusă posibilitatea ca piese izolate, de acest tip, cu aversul calp, să fi supraviețuit și la începutul secolului I a. Chr. în lumea tracă⁴. Această drahmă, descoperire deocamdată singulară în Dobrogea, secondează o mai veche aflare la Piua Petrii (jud. Ialomița), pe malul vestic al Dunării, a trei imitații de tip Alexandru cel Mare - Filip al III-lea Arideul, ajunse în colecția I. Dimian, descoperire care de asemenea rămâne izolată în ținutul din stânga fluviului⁵. Prezența în Dobrogea a acestei imitații, emisă la sud de Dunăre de către traco-geții din regiunea Ruse - Razgrad - Târnovo⁶, poate fi legată de ipoteza avansată de Maria Chițescu, care se referea la o altă descoperire din Dobrogea, o monedă de argint celtică bătută în prima jumătate a secolului I a. Chr. și găsită la Histria⁷, sau de explicațiile oferite pentru descoperirile de monede geto-dacice de tipurile: Prundu-Jiblea, seria adiacentă **a** și **b**, Dumbrăveni, Adâncata - Mănăstirea, Vârteju - București în zona dobrogeană⁸. Ultimele amintite sunt însă nesigure datorită locului de proveniență incert atât pentru monede cât și pentru tezaurele semnalate. Numai editarea unor noi descoperiri cu proveniență certă va putea reflecta o imagine cât mai fidelă a realității istorice din această epocă.

4 C. Preda, **Monedele geto-dacilor**, București, 1973, p. 343.

5 *Ibidem*, p. 334, nr. 23 și fig. 23, nr. 25.

6 *Ibidem*, p. 342.

7 M. Chițescu, BSNR, nr. 121-123, 67-69, 1973-1975, p. 58, nr. 9 și p. 59-60.

8 E. Oberlander-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 143-151.

În ceea ce privește monedele descoperite la Hârșova (jud. Constanța), care se încadrează cronologic între secolele I-III p. Chr., avem pentru prima dinastie imperială, un as de la Claudius I și un sestertius de la Nero. Mai multe piese poartă efigia împăratului Vespasian, în vremea domniei căruia este presupusă luarea unor prime măsuri de organizare militară la Carsium⁹. Pe lângă un as din lotul nostru se mai află și alți patru denari de la acest împărat și care provin din colecția "A. Crăciun"¹⁰. O descoperire monetară interesantă, tot acum semnalată, este cea a unui denar roman hibrid, care copiază denarii lui P. Plautius Hypsaeus și A. Plautius, considerat o imitație locală¹¹. Pentru domnia lui Traian, în timpul căreia este atestată epigrafic construcția castrului lângă așezarea indigenă de către ala a II-a Hispanorum et Aravacorum¹², avem o monedă de bronz în lotul nostru și un denar în colecția amintită¹³. Pentru ceilalți împărați ai dinastiei Antoninilor sunt semnalate în lucrările de specialitate mai multe piese dintre care amintim doar pe cele aparținând lui Hadrian: doi denari și trei monede de bronz, precum și moneda de la Antoninus Pius: patru denari și două piese de bronz¹⁴.

Totodată, au fost descoperite și emisiuni ale cetăților grecești din Moesia Inferior. Astfel, monetăria cetății Tomis este prezentă cu o monedă de bronz pseudo-autonomă, dinainte de epoca Antoninilor¹⁵ și trei piese bătute în vremea împăraților Vespasian¹⁶, Domitian și Geta. Atelierul din Markianopolis este prezent în numerarul din așezare cu un bronz cu efigia lui Elagabalus. Și, în sfârșit, o monedă colonială cu chipul Iuliei Domna aparține unei cetăți neprecizate, datorită stării de conservare a piesei respective.

Pentru perioada anarhiei militare, în cursul căreia autoritățile romane întreprind refacerea drumului imperial care trecea prin Carsium spre nordul și sudul provinciei¹⁷, avem semnalați trei antoninieni de la Gordian al III-lea și câte unul de la Philippus al II-lea și Gallienus¹⁸. Sfârșitul etapei este marcat de cinci monede din care trei piese de la Claudius al II-lea, emise de monetăriile din Mediolanum, Roma și Cyzicus, precum și de un exemplar DIVO CLAVDIO din anii 270-271 și un antoninian bătut la Mediolanum - în vremea împăratului Quintillus.

În ceea ce privește monedele emise în intervalul de timp cuprins între domnia lui Aurelian și până la începutul secolului al VI-lea, am încercat să adunăm întregul material numismatic descoperit în așezare și împrejurimile Carsium-ului, publicat până în prezent în lucrările de specialitate, cu intenția de a alcătui un eșantion care poate fi analizat din punct de vedere statistic. Astfel am adunat cele 16 monede editate de R. Ocheșanu și Gh. Papuc în cronicile descoperirilor monetare din Dobrogea¹⁹, la care

9 C. Nicolae, Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 137-138;

10 A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 15, 1982, p. 278, nr. 454-458.

11 B. Mitrea, Gh. Poenaru-Bordea, Dacia, NS, 33, 1989, nr. 1-2, p. 261, nr. 13.

12 A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 55; A. Suceveanu, A. Barnea, *La Dobroudja Romaine*, București, 1991, p. 63-64; C. Chiriac, C. Nicolae, G. Talmățchi, Pontica, 3, 1998, p. 139-162;

13 A. Vertan, G. Custurea, *op. cit.*, p. 279, nr. 460.

14 *Ibidem*, p. 279-280, nr. 461-474; B. Mitrea, Dacia, NS, 34, 1990, p. 305, nr. 62 (Faustina I - 1 monedă); idem, Dacia, NS, 36, 1992, p. 204, nr. 42 (Antoninus Pius - o monedă de bronz, Roma, anii 140-144); C. Nicolae, *op. cit.*, p. 154.

15 B. Mitrea, Dacia, NS, 33, 1989, nr. 1-2, p. 261, nr. 13.

16 R. Ocheșanu, Gh. Papuc, 7, 1974, p. 397, nr. 253.

17 D. M. Pippidi, I.I. Russu, ISM, vol. V, București, 1980, p. 124-125, nr. 97, p. 125, nr. 98, p. 128-129, nr. 100.

18 A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 15, 19982, p. 260, nr. 475-479.

19 R. Ocheșanu, Gh. Papuc, Pontica, 5, 1972, p. 476-477; nr. 78-90; Pontica, 7, 1974, p. 410, nr. 381, 383.

adunăm 34 de monede, majoritatea din colecția "A. Crăciun", apărute în aceleași cronici, conținute din anii '80 de către Antoneta Vertan și G. Custurea²⁰, și alte 15 piese inedite ce au fost menționate de R. Ocheșeanu în teza sa de doctorat²¹. Trebuie să amintim faptul că, există și alte mențiuni despre monede descoperite la Hârșova (jud. Constanța), dar acestea nu au putut fi introduse în eșantionul respectiv datorită datelor insuficiente oferite; pentru ele avem menționat doar numele emitentului și, uneori, numărul de piese²².

Pentru analizarea unui eșantion total de 81 de monede am împărțit intervalul de timp amintit în perioade cronologice mai largi. Aplicarea acestei divizări cronologice ne permite raportarea evoluției pieței monetare din Carsium la modelul statistic "Scythia Minor și Moesia Secunda", alcătuit din descoperirile monetare izolate din întreaga regiune și ale cărei principale trăsături sunt date de media valorilor procentuale ale coeficienților monede/ani etapă, calculate pentru fiecare eșantion în model²³. Deoarece pentru Carsium lipsa monedelor din unele etape (șase etape din 22) influențează într-o oarecare măsură datele statistice, am recurs la compararea acestora cu rezultatele matematice aflate pentru loturile din Durostorum²⁴ și Noviodunum²⁵.

Astfel, monedele din vremea împăratului Aurelian descoperite la Carsium înregistrează pentru indicatorul de penetrație exprimat în frecvență relativă valoarea de 3,25%; aceasta se situează față de media procentelor coeficienților monede/ani etapă a modelului statistic "Scythia Minor și Moesia Secunda" în zona mediană, de $\pm 20\%$. Cotele procentuale ale indicelui de penetrație oferite de celelalte două așezări dunărene, Noviodunum și Durostorum sunt negative, dar nu depășesc limita inferioară a intervalului de încredere²⁶. Faptul că pentru anii 275-276 la Carsium nu avem

20 A. Vertan, G. Custurea, *op. cit.*, p. 280-281, nr. 480-512, Pontica, 25, 1992, p. 391, nr. 1495.

21 R. Ocheșeanu, *Circulația monetară* ....., vol. III, 1, p. 104, nr. 18; cele 15 monede inedite, aflate în colecțiile M.I.N.A. Constanța, au următoarele numere de inventar: 12978, 4863, 13462, 7582, 12797, 12935, 12981, 12937, 4865, 12980, 12938, 4880, ultima piesă fără număr de inventar.

22 B. Mitrea, Dacia, NS, 24, 1980, p. 375, nr. 87; Dacia, NS, 32, 1988, nr. 1-2, p. 217, nr. 22; B. Mitrea, Gh. Poenaru-Bordea, Dacia, NS, 36, 1992, p. 204, nr. 42.

23 R. Ocheșeanu, *op. cit.*, vol. II, 2, Tabelele nr. 91-112.

24 Idem, vol. III, 2, nr. 3, p. 11-221.

25 Eșantionul de la Noviodunum a fost alcătuit din 299 de monede adunate de R. Ocheșeanu, *op. cit.*, vol. III, 1, nr. 56, p. 206-226 și 240 de piese publicate de A. Popescu, SCN, 10, 1996, p. 58-65.

26 Pentru o comparație viabilă a valorilor oferite de indicatorii procentuali de penetrație ai fiecărui eșantion într-o anumită etapă cu media procentuală a acestui indice, calculat pentru modelul statistic "Scythia Minor" și "Moesia Secunda", se va considera această medie ca abscisă, iar abaterile standard ale fiecărei etape + și - ca $\pm 100\%$, acestea fiind limitele, superioară și inferioară, ale intervalului de încredere. Acesta este influențat de distorsiuni matematice generate de numărul redus de monede din eșantion, pentru că loturile utilizate de noi nu sunt reprezentative din punctul de vedere al populației. În cadrul intervalului de încredere, am stabilit o zonă adiacentă mediei procentuale a modelului statistic "Scythia Minor și Moesia Secunda", pe care am numit-o zona mediană, de la 0 la $\pm 20\%$. Procentul respectiv a fost fixat aleatoriu de noi, acesta putând fi stabilit de ceilalți specialiști și la 5,10, 15%, în funcție de omogenitatea eșantionelor examinate. Pozițiile ocupate de valorile indicatorilor de penetrație ale fiecărui eșantion față de 0 - media modelului statistic, care se încadrează între limitele zonei mediene, reflectă o situație apropiată sau identică cu starea circulației monetare din provinciile romane dunărene. Pe măsură ce pozițiile respective se depărtează de media-abscisă și de zona mediană, dar se mențin în intervalul de încredere de $\pm 100\%$, acestea oglindesc evenimente locale ale fiecărei așezări, distrugerii provocate de o invazie a populațiilor barbare, infuzie de numerar pe piață prin sosirea unor trupe militare în zonă sau prin inițierea unor construcții ori reparații ale fortificațiilor existente. Dar aceste situații păstrează trăsăturile caracteristice circulației monetare din provinciile Scythia Minor și Moesia Secunda. Când valorile procentuale înregistrate de coeficienții monede/ani ale unui eșantion depășesc intervalul de încredere, acesta semnalează o situație specială, benefică sau de criză, în care se află așezarea respectivă față de nivelul mediu dobrogean. Trebuie să menționăm că media procentuală a indicatorilor de penetrație ai eșantioanelor din Scythia Minor și Moesia Secunda reflectă evoluția monetară a celor două provincii romane, care, de asemenea, are vârfuri de creștere sau de criză a numerarului circulant. Când se raportează o așezare la media dobrogeană într-o etapă de criză monetară și aceasta se situează la o cotă pozitivă înaltă, deasupra zonei mediane, se va considera că în acel interval așezarea respectivă a fost mai puțin afectată de criza de numerar.

semnalate monede, influențează direct poziția indicatorului de penetrație, care ajunge la 58,91 % față de nivelul mediu dobrogean. Pentru această perioadă, și cele două eșantioane de la Noviodunum și Durostorum înregistrează pentru valorile procentuale ale coeficienților monede/ani poziții negative față de media-abcisă a modelului statistic, dar acesta se situează în interiorul sau, cu puțin, în lateralul zonei mediane.

Pentru începutul domniei împăratului Probus, îngroparea în anul 277 a tezaurului descoperit la Hârșova sugerează o stare de tensiune generată de frământările populațiilor migratoare, care afectează întreg **limes**-ul danubian. Între anii 276-282, va-loarea exprimată în frecvența relativă a indicelui de penetrație crește la 6,74%, situându-se față de media-abcisă a coeficienților monede/ani ai modelului statistic "Scythia Minor" la 112,46%, peste limita superioară a intervalului de încredere. Aceasta înseamnă că așezarea respectivă se bucura de o infuzie importantă de numerar, datorată probabil inițierii unor lucrări de refortificare²⁷. Prosperitatea economică nu se regăsește însă pe piața monetară de la Noviodunum, a cărei evoluție se menține, în tiparele epocii, aflându-se față de media-abcisă în zona mediană și nici în așezarea de la Durostorum, care înregistrează o ușoară scădere în raport cu starea circulației monetare provinciale, fiind mai grav afectată de raidurile populațiilor barbare. Pentru etapa anilor 282-284 absența monedelor semnalate la Carsium determină stabilirea unei poziții negative coborâte, în cadrul intervalului de încredere față de media procentuală a indicatorilor de penetrație și modelului statistic "Scythia Minor". Celelalte două eșantioane locale își păstrează evoluția economică specifică, astfel că Noviodunum se situează tot în zona mediană, iar castrul de la Durostorum își menține același ritm scăzut al circulației monetare.

Este cunoscut faptul că în prima parte a domniei împăratului Dioclețian, cantitatea de numerar care pătrunde anual în provinciile de la Dunăre este insuficientă așa cum reiese și din analiza numeralului din Aegyssus, Axiopolis, Troesmis. Așezarea de la Carsium cu o singură monedă în etapă și un indice de penetrație de 0,81% se află cel mai aproape de media procentuală a coeficienților monede/ani a modelului matematic dobrogean. Însă, la Noviodunum, reducerea semnificativă a numărului de intrări anual de monedă, sesizată și în alte studii de specialitate²⁸, determină ocuparea unei poziții negative joase, în cadrul intervalului de încredere. Piața monetară din Durostorum reacționează diferit, înregistrând o ușoară înviorare a circulației față de evoluția ultimelor etape raportate la media-abcisă a modelului statistic. Pentru anii 294-307, în care așezările de pe **limes**-ul dunărean sunt îndeosebi vizate de reformele administrativ-militare adoptate de Dioclețian, la Carsium, valoarea indicelui de penetrație de 2,43% ocupa în raport cu media procentuală a coeficienților monede/ani ai modelului "Scythia Minor" o poziție pozitivă care depășește zona mediană, ceea ce reflectă o înflorire a vieții economice din cetate. La Noviodunum, unde presiunea raidurilor barbare determină stabilirea sediului legiunii I Iovia în acest castru²⁹, dificultățile circulației monetare, sesizate încă din prima parte a domniei lui Dioclețian, nu sunt încă rezolvate deoarece cota indicelui de penetrație, exprimată în frecvența relativă, se află față de nivelul mediu dobrogean, în afara zonei mediane, la - 36,89%. După

27 DID, vol. II, București, 1968, p. 286-288; A. Suceveanu, A. Barnea, *op. cit.*, p. 156-157.

28 A. Popescu, SCN, 10 (1993), 1996, p. 48.

29 M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, București, 1988, p. 134-137, nr. 128; A. Aricescu, *op. cit.*, p. 111; A. Suceveanu, A. Barnea, *op. cit.*, p. 210-211;

o evoluție constant negativă, situată în cadrul intervalului de încredere, numărul de intrări anuale de monedă în cetate de la Durostorum crește semnificativ și se află, exprimat procentual, chiar pe media-abcisă a modelului statistic dobrogean. Această infuzie masivă de numerar se datorează și faptului că așezarea respectivă, expusă îndelung, în virtutea poziției sale strategice pe Dunăre, atacurilor populațiilor migratoare, este reconstruită **a fundamentis** la inițiativa împăratului³⁰.

În etapa anilor 307-309 nu s-au semnalat monede la Hârșova și de aceea, valoarea procentuală a indicatorului de penetrație față de media procentelor coeficienților similari ai modelului statistic se află la - 57,27%, între limitele intervalului de încredere. Piețele monetare din Noviodunum și Durostorum păstrează trăsăturile specifice circulației dobrogene, înregistrând poziții în interiorul zonei mediane. Semnalăm faptul că, la Noviodunum creșterea numărului de intrări anuale de monedă în această etapă este determinată de desfășurarea lucrărilor de consolidare a fortificațiilor castrului de către trupele legiunii I Iovia³¹. Această situație, în care cantități mari de numerar sunt dirijate pentru lucrări de construcție sau de consolidare a vechilor fortificații se regăsește și la Troesmis³² sau Tropaeum Traiani³³. În perioada imediat următoare, la Carsium și Durostorum cotele coeficienților monede/ani, exprimate în frecvențe relative, se situează în raport cu media-abcisă a modelului statistic în zona mediană. Trebuie să menționăm pentru Hârșova că poziția negativă ocupată în etapa anterioară, precum în toate celelalte etape în care nu s-au semnalat monede, este mai curând rezultatul distorsiunii matematice, datorată lipsei de descoperiri în etapă decât efectul unei scăderi a intensității circulației monetare. Numărul mic de intrări anuale de monedă în cetatea de la Noviodunum indică o degradare evidentă a circulației monetare în etapă, pentru că valoarea procentuală a indicatorului de penetrație înregistrează față de media procentelor coeficienților similari ai modelului statistic o poziție negativă coborâtă în cadrul intervalului de încredere.

În intervalul dintre anii 313-317 provinciile romane de la Dunărea de Jos sunt marcate de incursiunile goților și carpilor³⁴, fapt ce crează vizibile dificultăți în circulația numeralului existent pe piață. Valorile exprimate în frecvențe relative ale indicatorilor de penetrație calculați pentru eșantioanele noastre se situează față de media-abcisă a modelului dobrogean la cote negative, ce depășesc zona medie și care constituie semnale ale crizei monetare, vremelnice sau de durată, prin care trece fiecare din cetățile menționate. În funcție de gravitatea problemelor de circulație, eșantioanele se dispun astfel: Noviodunum cea mai depărtată de media dobrogeană, Durostorum și Carsium.

Spre deosebire de etapa precedentă, vehicularea unui material monetar variat, constând în emisiunile din anii 318-320, urmate de monedele liciniene din 321-324 pe piețele de la Dunărea de Jos determină creșterea procentelor indicatorilor de penetrație ai fiecărei așezări. Aceste valori poziționează castrul de la Noviodunum în zonă mediană, iar cetatea de la Durostorum, aflată la + 40%, în cadrul intervalului de încredere.

30 M. Zahariade, *op. cit.*, p. 115, nr. 14 și p. 145; A. Suceveanu, A. Barnea, *op. cit.*, p. 157;

31 C. Scorpan, *Limes Scythia*, BAR Internațional Series, 88, 1980, P. 17- 23; A. Popescu, *op. cit.*, p. 50; *DID*, vol. II, p. 386.

32 R. Ocheșanu, *op. cit.* vol. I, 2, nr. 6 - Troesmis, p. 487 și tabelul VII/6.

33 Idem, vol. I, 2, nr. 7, Tropaeum Traiani, p. 518 și tabelul VII/7.

34 *DID*, vol. II, p. 387; C. Scorpan, *op. cit.*, p. 121-122; A. Suceveanu, A. Barnea, *op. cit.* p. 159-160;

Situații similare celei de la Durostorum pot fi întâlnite la Axiopolis³⁵, Histria³⁶, Tomis³⁷, Troesmis³⁸. Așezarea de la Carsium reprezintă o excepție de la caracteristicile etapei, deoarece cota procentuală a coeficientului monede/ani înregistrează în raport cu media-abscisă a modelului statistic dobrogean o poziție negativă, situată în afara intervalului de încredere. Pentru explicarea scăderii numărului de intrări anuale de monedă este necesară publicarea a cât mai mult material numismatic, precum și a tezaurului de monede de billon, descoperit la Hârșova, în 1987, în necropola romano-bizantină I³⁹. Emisiunile monetare bătute în urma reformei lui Constantin din anul, 324 impulsionează viața economică din provinciile dunărene. Valorile procentuale ale indicatorilor de penetrație calculați pentru Carsium și Novidonum înregistrează față de media modelului statistic cote pozitive în cadrul zonei mediene. La Durostorum, numărul de intrări anuale de monedă, exprimat în frecvență relativă crește vizibil, depășind cu mult intervalul de încredere (+ 152,80%).

La nivelul etapei a XII-a, coeficienții monede/ani calculați pentru Carsium și Durostorum au valori procentuale care, raportate la media modelului statistic dobrogean, se situează la cote foarte înalte, ce depășesc cu mult limita superioară a intervalului de încredere. Infuzia importantă de numerar dirijată către aceste așezări se datorează și inițiativei lui Constantin cel Mare de a consolida fortificațiile de pe **limes**⁴⁰. Intrările anuale de monedă la Novidonum păstrează ritmul fiesc al pătrunderilor de numerar în provinciile de la Dunărea de Jos, menținându-se în zona mediană.

Între anii 336-341 starea economică a fiecărei așezări este influențată atât de lucrările de refacere a **limes**-ului precum și de efectele atacurilor goților⁴¹. Astfel, valorile procentuale ale indicatorilor de penetrație ale eșantioanelor de la Carsium și Durostorum scad în raport cu perioada precedentă și se află față de media coeficienților similari ai modelului dobrogean în zona mediană. Pe de altă parte, la Novidonum cota coeficientului monede/ani, exprimată în frecvență relativă, ocupă față de media-abscisă o poziție înaltă, în afara zonei mediane.

Pentru intervalul anilor 341-348, moneda nou emisă pătrunde în cantități semnificative în eșantioanele analizate aici, deși tendința în regiunea dobrogeană, evidențiată pe **limes** de așezările de la Axiopolis și Troesmis, este de scădere a intrărilor de numerar. Valoarea procentuală a coeficientului de penetrație de la Durostorum ocupă o poziție pozitivă în zona mediană. Coeficienții similari ai așezărilor de la Carsium și Novidonum, exprimați în frecvențe relative, se situează în raport cu nivelul mediei dobrogene deasupra zonei de $\pm 20\%$, în intervalul de încredere.

Emisiunile de monedă calitativ superioară, ca urmare a reformei din anul 348, determină reducerea intrărilor anuale de numerar la Durostorum precum și în alte așezări dobrogene: Troesmis, Tomis, Tropaeum Traiani.

Cu toate acestea, pătrunderile de monedă sporesc pe piața de la Noviodunum și ajung la cote nefirești de mari la Carsium. Situația ultimei așezări va putea fi explicată

35 R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 269, tabelul VII/1.

36 *Ibidem*, p. 387, tabelul VII/4.

37 *Ibidem*, p. 422, tabelul VII/5.

38 *Ibidem*, p. 479, tabelul VII/6.

39 C. Nicolae, *op. cit.* p. 154.

40 *DID*, vol. II, p. 388.

41 M. Zahariade, *op. cit.*, p. 151; *DID*, p. 390-391; A. Suceveanu, A. Barnea, *op. cit.*, p. 162;

numai după analiza unor noi descoperiri.

La nivelul anilor 354-358 se constată la Carsium, spre deosebire de etapa precedentă, scăderea masivă a valorii procentuale a indicatorului de penetrație, care se situează în raport cu media procentelor coeficienților similari ai eșantioanelor modelului "Scythia Minor" la - 84,41% în intervalul de încredere. Acest fenomen poate fi observat și pe piețele monetare din Durostorum, Axiopolis și Tomis. Cota coeficientului monede/ani de la Noviodunum, exprimată în frecvență relativă, își menține poziția pozitivă de deasupra zonei mediane.

Emiterea de către autoritățile imperiale a unei cantități insuficiente de monedă între anii 358-363 are consecințe directe asupra circulației numerarului din Carsium, Noviodunum și Durostorum, ai căror indici de penetrație se situează față de media-abscisă a modelului dobrogean la cote negative între limitele intervalului de încredere sau în afara lor. Pentru Carsium, nu avem atestate descoperiri monetare, cu excepția unei *siliqua* de la Constantin II, bătută în intervalul anilor 351-361⁴² și a unui tezaur aflat aici la începutul anilor '50⁴³. Depozitul, alcătuit din 6 monede de tip "Fel temp reparatio" de modul A3 redă structura unitară a numerarului aflat în circulație după demonetizarea pieselor de modul AE2. De aceea trebuie semnalat faptul că poziția joasă pe care o ocupă valoarea procentuală a coeficientului monede/ani în raport cu media modelului statistic în această etapă, precum și în cea următoare (363-364), este influențată de distorsiunea matematică, generată de lipsa semnalărilor de monede. Numai cercetările viitoare se vor putea pronunța asupra gradului în care criza monetară a afectat piața acestei așezări. Astfel, între anii 363-364, exceptând din motivele menționate mai sus, poziția negativă a Carsiumului, numărul intrărilor anuale de la Noviodunum și Durostorum înregistrează, raportate în frecvență relativă la media-abscisă, poziții pozitive în interiorul zonei mediane, precum și deasupra acesteia. Această creștere a valorii indicilor de penetrație este confirmată și de celelalte așezări dobrogene precum Axiopolis, Troesmis, Tomis și Tropaeum Traiani și poate fi explicată prin inițiativa împăratului Iulian de refacere a fortificațiilor și drumurilor din provinciile dunărene⁴⁴.

Începând cu anul 364, distrugerile provocate de goții care își reiau incursiunile în provinciile romane, precum și de mișcările de trupe de pe *limes*, cauzate de expediția organizată de împăratul Valens⁴⁵, afectează inevitabil viața economică a cetăților din această regiune. Numărul de intrări anuale de monedă din Carsium, Noviodunum și Durostorum scade simțitor și, exprimat în frecvență relativă, ocupă în raport cu media procentelor indicatorilor de penetrație ai modelului statistic, poziții negative joase între limitele intervalului de încredere, în timp ce indicii similari calculați pentru așezările de la Axiopolis, Troesmis, Tomis, Tropaeum Traiani, mai puțin marcate de aceste evenimente, se situează în zona mediană.

Pentru intervalul anilor 378-395, piețele monetare din Carsium și Durostorum păstrează în general aceeași stare de degradare a circulației numerarului din ce în ce mai redus. În schimb, la Noviodunum, cota procentuală a indicatorului de penetrație, mărită considerabil, înregistrează o poziție înaltă, aflată deasupra limitei superioare a

42 R. Ocheșeanu, A. Vertan, *op. cit.*, p. 165, nr. 3.

43 O. Iliescu, SCN, 2, 1958, p. 450-453, nr. 9; R. Ocheșeanu, Pontica, 17, 1984, p. 134-136, nr. 2.

44 DID, vol. II, p. 392; A. Suceveanu, A. Barnea, *op. cit.*, p. 163;

45 *Ibidem*, p. 394-395;

intervalului de încredere, care indică o probabilă refacere a fortificațiilor cetății⁴⁶. Infuzia de monedă de pe piața de la Noviodonum continuă și în etapa următoare (395-423/5), numărul de intrări anuale de monedă, exprimat în frecvență relativă situându-se față de media-abscisă dobrogeană lângă limita superioară a intervalului de încredere. Tot în această perioadă, la Carsium, ca și la Troesmis, se constată o revigorare semnificativă a circulației monetare, deoarece procentele coeficienților similari ai eșantioanelor respective depășesc limita pozitivă a zonei mediane. Piața monetară din Durostorum își continuă evoluția specifică negativă în cadrul intervalului de încredere, spre deosebire de celelalte așezări provinciale care, deși nu înregistrează intrări importante de monedă, se situează la valori pozitive în zona mediană, la Axiopolis, Tomis, Tropaeum Traiani.

În secolul al V-lea, viața economică a așezărilor și a castrelor dunărene este mai mult sau mai puțin afectată de invaziile hunice, care marchează această perioadă⁴⁷. Așezarea de la Carsium, pentru care nu avem atestate monede în această epocă, este ocupată de huni în 434 și va constitui chiar obiectivul discuțiilor dintre Teodosius II și Attila la încheierea păcii din anul 449⁴⁸. Valoarea procentuală a indicelui de penetrație scade vizibil în raport cu media-abscisă a modelului dobrogean, plasându-se la o cotă negativă joasă, de - 62,16% în intervalul de încredere. La Durostorum, între anii 423/5 - 498/518, nu se înregistrează schimbări majore în evoluția monetară, pătrându-se poziția negativă. Pe piața de la Noviodonum, numărul intrărilor anuale de monedă, exprimat în frecvență relativă, scade față de etapa anterioară, fapt firesc, dacă avem în vedere ocupația temporară a cetății de către federatul hun Valips; raportat la media dobrogeană, se situează deasupra zonei mediane a intervalului.

În ceea ce privește ponderea monetărilor în numerarul circulant pe piața de la Carsium, menționăm că sunt prezente nouă ateliere monetare cu 40 de monede. Departajate pe baza indicatorului de volum exprimat în frecvență relativă, acestea se plasează astfel: pe primul loc Cyzic cu 11 monede, deținând 27,5 % din totalul pieselor; pe locul doi, Heraclea și Siscia, cu câte 7 piese (17,5%); pe locul trei, Nicomedia cu 5 monede, (12,5%). În funcție de indicatorul proporțional, obținut din suma procentelor monetăriei respective din fiecare etapă împărțită la numărul de etape, atelierele au următoarea pondere: Cyzic, cu 18,93%; Nicomedia cu 15,15%; Heraclea cu 101,10%. Comparând clasamentele atelierelor prezente în circulația monetară din Carsium cu cele ale monetărilor din provinciile Scythia Minor și Moesia Secunda⁴⁹, se constată că diferențele dintre pozițiile clasamentului realizat pe baza indicelui de volum exprimat în frecvență relativă sunt minore. Astfel, la nivelul poziției a doua, monetăriei din Heraclea i se adaugă Siscia; pe poziția a treia, Nicomedia, mai bine reprezentată în lotul nostru, ia locul atelierului din Constantinopol, care ocupă acest loc în clasamentul circulației din provincii. În cazul clasificării monetărilor pe baza indicatorului proporțional, pozițiile I și III ale monetărilor reprezentate pe piața monetară din Carsium sunt identice cu cele prezente în circulația romană provincială. Pe locul al II-lea, Nicomedia are o pondere mai mare în așezarea de la Carsium decât monetăria din Constantinopol, care deține această poziție în ansamblul numeralului din piețele mo-

46 A. Popescu, *op. cit.*, p. 53.

47 C. Scorpan, *op. cit.*, p. 133; M. Zahariade, *op. cit.*, p. 155-157; DID, p. 406-410;

48 C. Nicolae, *op. cit.*, p. 154; A. Sucevanu, A. Barnea, *op. cit.*, p. 169;

49 R. Ocheșeanu, *op. cit.*, vol. I, 2, p. 217-218, tabelele VI/A 2 și 3;

netare din cele două provincii.

În încercarea noastră de a evidenția câteva aspecte ale circulației monetare din Carsium, revenim la analiza micului depozit monetar descoperit aici în anul 1995. Acesta este alcătuit din 14 antoninieni, din care ultimul, emis de monetăria Sisciei, fixează data încheierii lui în anul 277. În general, starea de conservare a pieselor din depozit nu este foarte bună, cele mai vechi fiind uzate ca urmare a unei îndelungate circulații; o monedă este ilizibilă și de aceea nu a fost luată în considerare în calculele noastre.

STRUCTURA CRONOLOGICĂ A TEZAUROLUI

Nr. crt.	ETAPA	FR(A)	FR(R)
1.	Gallienus	3	23,07%
2.	Aurelianus	8	61,53%
3.	Probus	2	15,38%
Total		13	

Depozitul reprezintă o sumă mică de bani, preluată din circulație sau parte a unei solde primite, care nu a necesitat o tezaurizare de durată. De aceea, acesta reflectă componența numerarului circulant pe piața din Carsium la începutul domniei împăratului Probus. În structura tezaurului se observă proporția semnificativă de **aera vetusta**, monede anterioare reformei lui Aurelian din anul 274, aflate în circulație în momentul îngropării depozitului. Ponderea numerarului vechi (9 piese) se situează la 75% în raport cu cea a monedelor nou emise (3 piese), de numai 25%. Același raport între stocul de monedă și noile emisiuni este confirmat și de descoperirile izolate din lotul nostru: pentru intervalul Gallienus-Probus (anul 277), avem 5 antoninieni (71,42%) și doar doi aurelieni (28,57%). Se poate conchide că, la începutul domniei împăratului Probus, activitatea pieței monetare se baza mai ales pe stocul de monedă veche. Situația se va schimba radical spre sfârșitul domniei acestui împărat, când, în virtutea numeroaselor emisiuni de monedă din vremea lui, pe piețele monetare provinciale va predomina moneda nou emisă. Astfel, depozitul funerar descoperit la Constanța, în anul 1959, în mormântul M38 din necropola II, îngropat după anul 280, este alcătuit din 11 antoninieni de la Aurelianus (6), Florianus (1), Probus (4), dintre care două piese sunt anterioare reformei din 274, reprezentând 22,22%, iar 7 monede îi urmează, totalizând 77,77%⁵⁰. Deci, structura depozitului funerar constănțean relevă schimbarea acestui raport la sfârșitul domniei lui Probus.

STRUCTURA TEZAUROLUI ÎN FUNCȚIE DE MONETĂRIILE EMITENTE

Nr. crt.	În ansamblul etapelor MONETĂRII	În etapa finală		FR(A)	FR(R)
		FR(A)	FR(R)		
1.	Mediolanum	1	8,33%	-	-
2.	Roma	3	25%	1	50%
3.	Siscia	8	66,66%	1	50%
TOTAL		12		2	

50 Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, Pontica, 24, 1991, p. 349-353;

Se poate observa că monetăria dominantă este Siscia, cu 66,66% din volumul total. Situația se schimbă în etapa finală a tezaurului, când rămân doar monedele atelierelor din Siscia și Roma. Astfel, pentru această perioadă, așa cum este reflectată în tezaur, ponderea monetărilor italice, de numai 33,33% (4 monede) este inferioară cotei înalte pe care o ating monetăriile balcanice, ce se situează cu 8 monede la circa 66,66% din volumul total. Analiza descoperirilor izolate de la Carsium sau Noviodunum, atestate pentru anii 276-282, confirmă poziția dominantă a Sisciei, care constituie principala sursă de numerar a piețelor monetare de pe Dunare, dar și a așezărilor din provinciile Scythia Minor și Moesia Secunda. Această monetărie este urmată de Roma și Ticinum⁵¹.

Clasamentul monetărilor relevat de depozitul funerar de la Constanța este însă total diferit: pe primul loc se află Cyzicus, urmat de Siscia și Serdica, iar în etapa finală a tezaurului rămân monedele atelierelor din Cyzicus (66,66%) și Serdica (33,33%). Structura menționată contrazice chiar și componenta numerarului circulant în Tomis în intervalul precizat, cunoscut datorită descoperirilor izolate și care indică aceleași ateliere vestice, Siscia și Roma. De aceea, se poate presupune că suma respectivă nu a fost preluată direct din circulația provincială.

Având în vedere ponderea diferită a surselor de alimentare cu monedă în cadrul aceleiași etape în zone geografice diferite, Dunăre și litoral, o examinare atentă a acestei problematici este stopată încă de sărăcia informației numismatice provenite din așezări. Totuși, considerăm că trebuie amintite alte două depozite monetare, a căror tezaurizare începe în vremea împăratului Aurelian.

Tezaurul descoperit în anul 1965 la Constanța, în cartierul Tomis III, blocul L I, alcătuit din 288 monede de billon și un denar care a fost îngropat înainte de reforma monetară a lui Dioclețian, evidențiază următoarele ateliere monetare, prezente în circulația tomitană: Roma, Cyzicus și Ticinum, precum și proporția semnificativă a monetărilor italice⁵². Deoarece reprezintă o sumă importantă de piese, din care aproape jumătate (140) sunt de la împăratul Probus, este de așteptat editarea detaliată a tezaurului, care va putea oferi mai multe informații asupra componenței numerarului și a monetărilor în intervalul amintit.

Celălalt depozit monetar, alcătuit din 12 piese, care a fost descoperit în anul 1958 în necropola așezării antice de la Piatra Frecăței (Beroe), în mormântul A 279, este îngropat după reforma împăratului Dioclețian⁵³. Spre deosebire de depozitul monetar din Carsium, acesta relevă faptul că la Beroe principalele surse de alimentare ale pieței monetare până la Dioclețian sunt atelierele italice Ticinum și Roma, hegemonia lor fiind preluată odată cu acest împărat de monetărie heracleotă.

Pe baza acestor informații încă nu se poate delimita cu exactitate zona de influență a unei monetării într-o anumită regiune din provinciile Scythia Minor și Moesia Secunda.

În ceea ce privește depozitul monetar de la Carsium, motivul abandonării lui în anul 277 trebuie căutat în situația instabilă de la Dunăre, creată de dese incursiuni ale populațiilor de carpi, sarmați și goți. Probabil, încordarea relațiilor cu populațiile barbare a determinat vizita împăratului Probus în anul 279 la Dunărea de Jos, când a obținut din partea lor supunerea sau încheierea unei alianțe⁵⁴.

51 R. Ocheșeanu, *op. cit.*, vol. I, 1, p. 101 și p. 289, tabelul V/1;

52 Idem, vol. IV, nr. 9, p. 103-110;

53 Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 360-366;

54 DID, vol. II, p. 286; A. Suceveanu, A. Barnea, *op. cit.*, p. 156-157.

TABELUL NR. I. SITUAȚIA STATISTICĂ GENERALĂ A MATERIALULUI NUMISMATIC DE LA CARSUM

Nr. crt.	Etapă	Nr. ani/ etapă	Nr. monede	% din totalul monedelor	Coefi- cientul monedă/ani	% din totalul coeficientelor monedă/ani	% din numărul de monede al etapei anterioare	% din coeficientul anterior	± în raport cu media coeficientului monedă/ani (0,55)
1.	270 - 275	5	2	2,46	0,40	3,25	-	-	- 0,15
2.	275 - 276	1	-	-	-	-	-	-	-
3.	276 - 282	6	5	6,17	0,83	6,74	-	-	0,27
4.	282 - 284	2	-	-	-	-	-	-	-
5.	284 - 294	10	1	1,23	0,10	0,81	-	-	- 0,45
6.	294 - 307	13	4	4,93	0,30	2,43	400	300	- 0,25
7.	307 - 309	3	-	-	-	-	-	-	-
8.	309 - 313	3	2	2,46	0,66	5,36	-	-	0,10
9.	313 - 317	4	2	2,46	0,50	4,06	100	75,75	- 0,05
10.	317 - 324	7	1	1,23	0,14	1,13	50	28	- 0,41
11.	324 - 330	6	3	3,70	0,5	4,06	300	357,14	- 0,05
12.	330 - 336	5	13	16,04	2,6	21,13	433,33	520	2,04
13.	336 - 341	6	6	7,40	1	8,13	46,15	38,46	0,44
14.	341 - 348	5	5	6,17	1	8,13	83,33	100	0,44
15.	348 - 354	7	11	13,58	1,57	12,76	220	157	1,01
16.	354 - 358	4	7	8,64	1,75	14,22	63,63	111,46	1,19
17.	358 - 363	5	-	-	-	-	-	-	-
18.	363 - 364	1	-	-	-	-	-	-	-
19.	364 - 378	15	7	8,64	0,46	3,73	-	-	- 0,09
20.	378 - 395	17	4	4,93	0,23	1,86	57,14	50	- 0,32
21.	395 - 425	30	8	9,87	0,26	2,11	200	113,04	- 0,29
22.	425 - 518	74	-	-	-	-	-	-	-
			81		12,30		AS = 0,66		

NOUVELLES DÉCOUVERTES MONÉTAIRES DE CARSIMUM (HÂRȘOVA, DÉP. DE CONSTANTA)

- Résumé -

Les auteurs présentent un nombre de 43 monnaies en bronze, isolées, émises entre les siècles Ier av. J-C-V ap. J-C, ainsi qu'un dépôt monétaire (14 antoniniens) de l'époque de Probus, découvertes à Carsium durant les fouilles archéologiques des années 1995 et 1996.

Parmi les monnaies isolées, il faut retenir une drachme, imitation de type Alexandre le Grand - Phillippe III Arrhydaeus, pour le moment la seule découverte en Dobroudja; les monnaies coloniales des cités Markianopolis (Élagabale), Tomis (Domitien, Géta) et une monnaie émise par une cité non précisée, avec le buste de Julia Domna.

En ce qui concerne les monnaies romaines en bronze du Ier siècle jusqu'en 270 ap. J-C, ont été découvertes des pièces de Claude Ier, Néron, Vespasien, Trajan, Claude II (Mediolanum, Rome, Cyzique), Divus Claudius (sans atelier monétaire précisé) et Quintillus (Mediolanum).

Pour les monnaies émises entre le règne d'Aurélien et le début du VIe siècle ap. J-C, les auteurs ont recueilli tout le matériel numismatique découvert dans la cité de Carsium et ses environs, qu'un a publié jusqu'à présent en vue de constituer un échantillon plus ou moins représentatif du point de vue statistique (81 pièces). Cette période a été divisée en 22 étapes, à cause du nombre assez réduit de monnaies. Pour cette même raison, nous avons recouru à la comparaisons des résultats statistiques obtenus pour la cité de Carsium avec les échantillons de Noviodunum et Durostorum. Puis, nous avons rapporté ces résultats au modèle statistiques "Scythia Minor et Moesia Secunda", constitué de découvertes monétaires isolées de la Dobroudja et surtout à la moyenne des valeurs exprimées en pourcentage des coefficients monnaie/ans, calculé pour chaque échantillon introduit dans le modèle (d'après R. Ocheteanu "La circulation monétaire de 270 à 498 ap. J-C au Bas-Danube, avec une mention spéciale sur la Scythia Minor" mss. 1998). Nous avons remarqué que l'absence des monnaies de certaines étapes (6 de 22) influence à Carsium dans une certaine mesure les données statistiques.

Le marché monétaire de Carsium enregistre des infusions importantes de numéraire dans les périodes 276-282, 330-336 (situation confirmée par la cité de Durostorum) et 348-354 ap. J-C. On remarque des décroissances évidentes dans les périodes: 313-317 et 317-324 (quand le coefficient monnaie/ans est situé à la plus basse valeur) ainsi que de dans l'étape 354-358, qui baisse encore durant l'étape suivante, 358-363. Les valeurs restent assez basses aussi plus tard.

Sur le marché de Carsium sont représentés neuf ateliers monétaires avec 40 monnaies. La plupart sont des émissions de Cyzique (27,5%), Héraclee et Siscia (17,5%), suivies par Nicomédie (12,5%).

Le dépôt monétaire découvert en 1995 à Carsium est constitué de 14 antoniniens: Gallien - 3 ex., Aurélien - 8 ex., Probus - 2 ex. La dernière pièce est une émission de Siscia de l'année 277 ap. J-C.

Cette somme reflète la structure du numéraire qui circulait sur le marché de Carsium au début du règne de Probus. La plupart des monnaies du trésor sont des émissions de l'atelier de Siscia (66,66%).

TABELUL NR. 2. REPARTIȚIA MONEDELOR DE LA CARSUM PE ETAPE CRONOLOGICE ȘI ATELIERE MONETARE

<div>Etapă</div> <div>Atelier</div>	270 - 275	275 - 276	276 - 282	282 - 284	284 - 294	294 - 307	307 - 309	309 - 313	313 - 317	317 - 324	324 - 330	330 - 336	336 - 341	341 - 348	348 - 354	354 - 358	358 - 363	363 - 364	364 - 378	378 - 395	395 - 425	425 - 518	Total 1	Total 2
Roma	1 100%																						1 2,5%	4,54%
Siscia			4 100%												2 50%				1 50%				7 17,5%	9,09%
Sirmium															1 25%								1 2,5%	1,13%
Thessalonika												3 33,33%		1 33,33%									4 10%	3,03%
Heraclea						2 66,66%		1 50%	1 50%		1 33,33%	2 22,22%											7 17,5%	10,10%
Constantinopol															1 25%					1 50%			2 5%	3,40%
Nicomedia								1 50%	1 50%	1 100%				1 33,33%		1 100%							5 12,5%	15,15%
Cyzic					1 100%	1 33,33%					2 66,66%	3 33,33%	1 50%	1 33,33%					1 50%	1 50%			11 27,5%	18,93%
Antiohia												1 11,11%	1 50%										2 5%	2,77%
Total monede/etapă	1	-	4	-	1	3	-	2	2	1	3	9	2	3	4	1	-	-	2	2	-	-	40	

TABELUL NR. 3. POZIȚIILE ÎNREGISTRATE DE VALORILE PROCENTUALE ALE INDICATORILOR
DE PENETRAȚIE AI EȘANTIOANELOR ÎN RAPORT CU MEDIA-ABSCISĂ A MODELULUI STATISTIC

<div>Etape</div> <div>Loturi</div>	1. 270-275	2. 275-276	3. 276-282	4. 282-284	5. 284-294	6. 294-307	7. 307-309	8. 309-313	9. 313-317	10. 317-324	11. 324-330	12. 330-335/6	13. 336-341	14. 341-348	15. 348-354	16. 354-358	17. 358-363	18. 363-364	19. 364-378	20. 378-395	21. 395-423/5	22. 423/5-498/518
Carsium	3,28	-58,91	112,46	-82,69	0,60	24,59	-57,27	11,68	-23,54	-120,26	3,27	208,65	12,28	36,56	317,81	-84,41	-130,76	-77,01	-50,09	-34,07	42,25	-62,16
Noviodunum	- 43,56	-3,04	-8,40	9,61	-41,46	-36,89	19,09	-58,22	-47,09	1,06	13,55	-14,80	70,27	26,39	33,81	23,44	-70,56	11,49	-33,27	165,92	95,07	24,32
Durostorum	-24,10	-26,08	-35,07	-30,76	-23,17	0	-14,54	-11,68	-35,18	40	152,80	175,19	8,35	19,61	-17,45	-40,37	-53,17	38,16	-59,06	-68,71	-67,60	-51,35